

MUZEJSKI VJESNIK 15

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovac, Kutina, Sesvete, Sveti Ivan Zelina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske toplice, Veliki Tabor, Virje.

Broj 15/1992

Godina XV

Urednički kolegij:

Ana Bobovec (Kutina), Miroslav Klemm (Varaždin), Slavica Moslavac (Kutina),
Marina Šimek (Varaždin)

Tehnički urednik:

Svenibor Pohajda

Korektura:

Zdenka Belić, Ana Bobovec

Nakladnik:

Muzej Moslavine u Kutini

Za nakladnika:

Slavica Moslavac

Priprema i tisak:

»Grata« Bjelovar

Naklada: 650 primjeraka

»Muzejski vjesnik« izlazi jedamput godišnje.

Rukopisi se ne honoriraju i ne vraćaju.

Za sadržaj i lekturu tekstova odgovorni su autori.

»Muzejski vjesnik« solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

precrtan tlocrt grada bio bez te pojedinosti, koja bi ukazivala na postojanje gotičke kule. Specklinovo zanimanje za arhitekturu utvrda je višestrano. Iz svog bogatog iskustva znao je vrijednost pojedinosti. U opisivanju umijeća ratovanja iz njegovog doba knjiga je puna primjera važnosti detalja, pa otuda osnova za tvrdnju da varaždinski predložak neimenovanog autora nije imao tlocrt gotičke kule.

Knjiga je pisana njemački, lako se čita. Specklinov jezik je zanimljiv, bogat i razumljiv, mada je pisan prije 400 godina. Specklinova knjiga arhitekture utvrda bila je izdavana u više navrata. Imala je zbog široke upotrebe zemljanih bedema u obrani veliki utjecaj na vojni arhitekturu 17. stoljeća.

Ovim kratkim prikazom opisa sadržaja knjige ukazuje se na potrebu daljnjih sustavnih istraživanja njenih utjecaja na arhitekturu utvrda iz 17. stoljeća. Samo po sebi zanimljivo je pitanje koliki su tragovi njenih utjecaja u brojnim sačuvanim planovima inženjera Martina Stiera.

Bilješke

1. Plan je objavila Lentić-Kugli (1977a), te ga je obradila u (1977b), a koristili su ga Ilijanić i dr. (1983), Klemm (1984) i (1986).
2. vidi Ilijanić (1961) i Ilijanić i dr. (1983, 181—182).
3. vidi Perči (1989)

4. Biblioteka Zriniana ima dva izdanja. Ono iz 1589. godine se nije koristilo jer je uvez oštećen, grafički listovi djelomično nedostaju te završetak teksta. Za potrebe ovog rada korišten je drugi primjerak čije izdanje je iz 1608. godine

Literatura

1. Ilijanić, M. (1961) Prilog istraživanju renesansne pregradnje varaždinske tvrđe u 16. stoljeću, Godišnjak GMV, Varaždin 1, 33—44. Ilijanić, M. Kapustić, S. (1983) Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća, Varaždinski zbornik, Varaždin, 169—190.
2. Klemm, M. (1984) Planovi i vedute Varaždina od 14. do 19. stoljeća, katalog izložbe GMV, Varaždin
3. Klemm, M. (1986) Najstariji planovi grada Varaždina, Gesta 23, 24, 25, Varaždin, 223—229.
4. Lentić-Kugli, I. (1977a) Najstariji plan Varaždina iz 1568. godine, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god XXVI, 3, Zagreb, 13—20.
5. Lentić-Kugli, I. (1977b) Varaždin povijesna urbana cjelina grada, Zagreb
6. Perči, Lj. (1989) Prilog poznavanju izgradnje varaždinskih gradskih utvrda u prvoj četvrtini 16. stoljeća, Muzejski vjesnik, 12, Bjelovar, 54—57.

Lidija Plavec, Muzej Međimurja Čakovec

OTKRIVENA TAJNA KAPELE SV. JELENE U ŠENKOVCU

Najnoviji rezultati konzervatorskih istraživanja kapele sv. Jelene u Šenkovcu zasigurno su nadmašili naslućivanja dr. Ljube Karamena i dr. Anđele Horvat, koji su još 50-tih godina ovog stoljeća u svoje znanstvene prikaze o srednjovjekovnoj umjetnosti kontinentalne Hrvatske, uvijek uključivali i ovaj posljednji ostatak nekada velikog samostanskog kompleksa.

Današnja kapela sv. Jelene u Šenkovcu svetište je crkve pavlinskog samostana posvećenog "Blaženoj Djevici Mariji i Svima Svetima", osnovanog 1376. godine od članova plemićke obitelji Lacković na njihovom prostoranom posjedu Varhel, sjeverozapadno od Čakovca. Godine 1404. patron samostana

postaje obitelj grofova Celjskih, koja nastavlja njegovu izgradnju, a sukladno sa svojim važnim utjecajem u formiranju gotičke arhitekture 15. stoljeća u tadašnjoj kontinentalnoj Hrvatskoj, vjerojatno je zaslužna i za poljepšavanje crkve. Od 1546. godine gospodar Međimurja bila je banska porodica Zrinski koja, osim što mijenja titular samostana u svetojelenski, podiže uz južni crkveni zid kapelu heksagonalnog tlocrta namijenjenu za pokapanje njenih članova. Protestantski nemiri 1570. godine oštetili su samostanski kompleks, a teška stradanja uzrokovao je veliki požar 1695. godine, nakon kojeg je crkva u cijelosti barokizirana. Snažan potres 1738. godine izaziva ponovna oštećenja, ponovno se vrše popravci i

ujedno posljednji veći zahvati, kakvi se na ovoj građevini više nikada neće poduzimati. Samostansko imanje tada preuzima kraljevska komora, o čijoj nebrizi svjedoče podaci da je za vrijeme napoleonskih ratova samostan služio kao vojno skladište, a crkva kao pekarna! Godine 1802. bivši pavlinski posjed prelazi u vlasništvo baruna Vinka Kneževića, koji preuređuje samostan u obiteljski dvorac i pri

dice.

Tijekom 1954. godine konzervatori Anđela Horvat i Branko Lučić izveli su istraživanja slikanih slojeva na zidovima u unutrašnjosti kapele sv. Jelene. Pored potamnijelog kasnobaroknog oslika, pronašli su i ostatke gotičkih slikarija. To su dijelovi prizora "Misa Svetoga Grgura", otkriveni pod naslagom žbuke debele oko dva centimetra.

tome ruši dotrjali crkveni brod i bivšu kapelu Zrinskih, a crkveno svetište pretvara u dvorsku kapelu. Na katastarskome planu iz 1859. godine kao vlasnik posjeda navodi se grof Đuro Festetić koji je od bivšeg samostana, odnosno dvorca, ostavio samo jedno krilo, a ostala je dao srušiti. Naposljetku, znažan potres 1880. godine toliko je ošteti i to jugozapadno krilo, da je njegovo rušenje bili neminovno.

Arheološka istraživanja ovog nekada velikog i bogatog samostana, poduzela su Braća Hrvatskog Zmaja 1924. godine pod vodstvom povjesničara Emilija Laszowskog i ing. Stjepana Savić-Nossana. Iskopani su temelji porušene crkve i pod njima pronađeni reljefni fragmenti od crvenog mramora, koji su nakon sastavljanja prikazali lik vojskovođe u punoj opremi sa zastavom u desnici, a prema svim indicijama radi se o nadgrobnoj ploči Nikole Zrinskog (+1664.). Pronađeni su i zidovi heksagonalne kapele — mauzoleja Zrinskih, kopal se sve do dna grobnice, ali nije pronađen ni trag ljesova ili kostiju te slavne hrvatske poro-

*Blažena djevoja Marija promatra dijete Isusa
koga drži u naručju*

Šenkovec, kapela sv. Jelene

Svetište crkve sv. Jelene poprimilo je današnji izgled u prva dva desetljeća 19. stoljeća, kada je pretvoreno u dvorsku kapelu obitelji Knežević. Trijumfalni luk tada je sazidan, u njemu su otvorena vrata sa jednostavno profiliranim baroknim dovratnikom, vjerojatno prenesena s bivšeg pročelja crkve. Na mjestu gotičkih prozora na jugoistočnome zidu, u doba barokizacije probijena su dva veća, gore zaobljena prozora s ornamentima u gornjem vanjskom dijelu, a gotički zazidani prozori raspozjaju se u konturi na vanjskim zidovima. Završetak kapele je trostraničan, a njene uglove podupiru šest profiliranih kontrafora. Gotički svod, stradao u požaru krajem 17. stoljeća, zamijenjen je oblim baroknim, čiji vršci iznad oltara završavaju u malim trolistima, dok ga izvana prekriva strmo krovništvo. Unutrašnjost je popločena ciglom heksagonalna oblika, a i sama kapela građena je od cigle.

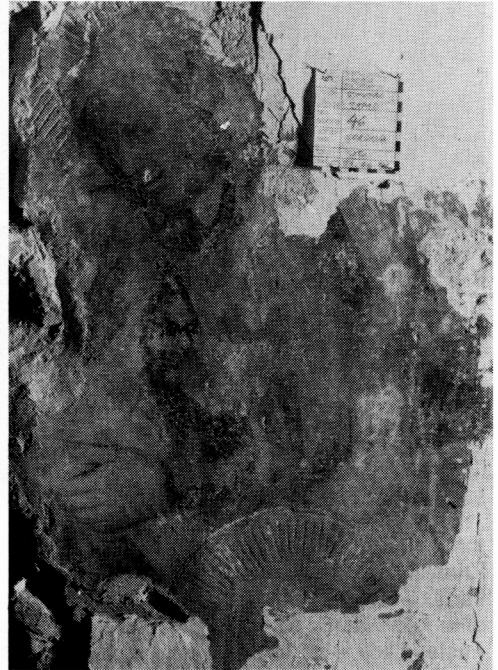
Nasuprot ulaza, iznad dviju stepenica, stoji obli zidani barokni oltar koji se pema podnožju sužava. S lijeve strane oltara nalazi se grobnica baruna Kneževića, u koju je položen 1832. godine. Desno od oltara u zidu je udubina s kamenim okvirom u obliku gotičkog trolista, namijenja za spremanje ampulica. U jugoistočnome zidu ispod prozora nalazi se sedilija oko koje teče kameni gotički okvir. Odmah do ulaza, u podu kapele, nalazi se otvorena grobnica obrubljena kamenim okvirom i bez pokrovne ploče, koja je u davniini služila za pokapanje redovnika, a Kneževići su je preuredili u obiteljsku grobnicu.

Pod vodstvom prof. Josipa Vidovića, u lipnju 1991. godine poduzeta su arheološka istraživanja ove grobnice u podu kapele i u njoj su pronađeni kameni profilirani arhitektonski fragmenti dovratnika i doprozornika, ulomci oltara i krstionice, dijelovi nadgrobne ploče Caroline Knežević rođ. Högger, zatim donji dio kamene obojene skulpture, te cigle raznih dimenzija, među njima i one heksagonalna oblika, no malo veće od onih kakvima je kapela popločena. Istraživanje je nastavljeno uz vanjski jugoistočni zid kapele prema jugozapadnoj strani, gdje su otkriveni sjeverni i istočni temelji mauzoleja Zrinskih. Na zapadnoj strani mauzolej je spojen sa brodom crkve, a na njihovom popločenom spoju pronađen je još jedan fragment nadgrobne ploče Nikole Zrinskog.

Ekpa Restauratorskog zavoda Hrvatske pod vodstvom prof. Ivana Srše, izvela je tijekom lipnja i srpnja prošle godine konzervatorska istraživanja unutarnjih zidova kapele sv. Jelene. Rezultati građevinskih istraživanja upućuju na zaključak da je ovo svetište nekadašnje jednobrodne crkve bilo presvođeno križno rebrastim svodom podijeljenim u dva polja: jedno u samom zaključku svetišta obuhvaćalo je prostor od šest svodnih jedara, a drugo su činila četiri svodna jedra. Ta dva svodna polja bila su odijeljena pojasnicom koja je počivala na srednjim konzolama sjeverozapadnog i jugoistočnog zida.

Prilikom istraživanja slikanih slojeva, pronađeni su ostaci gornjeg kasnobaroknog sloja koji u tamnom tonu prikazuje arhitekturu, i donji gotički, koji je nakon višestoljetne skrivenosti otkrio svijet obojenih likova obrubljenih ornamentalnom dekoracijom. Gotički sloj pronađen je gotovo na svim zidovima, osim na postojećem svodu, koji je podignut nakon požara krajem 17. stoljeća. U skladu s obvezom dekoratera gotičkih građevina da kod izrade slika

poštuju strogo određenu hijerarhiju, i ovdje je raspored ikonografskih tema u cijelosti likovno i tematski osmišljen. U zaključku svetišta, u lunetama zidova prikazano je Presveto Trojstvo, sa likom Boga Oca u sredini, koji u lijevoj ruci drži zatvorenu knjigu, dok mu je desnica podignuta. Desno od njega prikazan je Krist do pojasa, s otvorenom knjigom, a lijevo od Boga Oca nalazi se golubica Duha Svetoga kojoj se sa obje strane klanja po jedan ljupki anđeo. Istaknuto mjesto u svetištu posvećeno je i prikazivanju Blažene Djevice Marije, kojoj su pav-

*Fragment scene Kristova raspeća
Šenkovec, kapela sv. Jelene*

linski samostan i crkva bili i posvećeni. U luneti na sjeverozapadnom zidu, prikazana je kako sa ljubavlju promatra dijete Isusa kojeg drži u naručju i doji (sl. 1). Ispod tog prikaza, u jednom prizoru ujedinjene su dvije scene iz Marijina života: "Uznesenje" i "Krunidba", gdje oko Marije u mandorli lebde anđeli, a kraj njene glave stoje Bog Otac s jedne i njen Sin s druge strane, dok joj povrh glave dolijeće golubica Duha Svetoga. U podnožju mandorle jedan svetac upire pogled i prst prema Mariji, a iza njega naziru se zidine nekog grada. U prvom traveju na sjeverozapadnom zidu, sačuvano je nekoliko donjih fragmenata velike scene Kris-

tova "Raspeća": vojnik na desnom dijelu prizora i lik žene pod križem (sl. 2), prožet lirksom pobožnošću. Na sjevernom zidu, ispod lunete s Kristovim likom, nalaze se fragmenti već spomenute scene "Misa Svetoga Grgura", s likovima pape Grgura koji sjedi u tokarenoj stolici i izranjenog Krista, prikazanog u nadnaravnoj veličini. Na sjeveroistočnom zidu otvoren je gornji dio prozorske niše gotičkog prozora i na jednoj strani pronađen oslik s likom "Svete Margarete". Ostali fragmenti gotičkog oslika su: ornamentalna dekoracija iznad oltara koja pokreće i oživljava tamno dno svetišta, zatim dijelovi slikanog oslika na ostacima zida trijumfalnog luka, kao i dio teksta kraj prozora na jugoistočnom zidu. Kraj konzole na sjeverozapadnom zidu, djelomično je sačuvan i tekst uklesan u kamen.

U opažanju, doživljavanju i tumačenju ovih fresaka sudjelovale su i sunčane zrake, koje su zidove svetišta obasjavale s četiri prozora, a u prizorima u lunetama stvarale dojam kao da likovi lebde. Dosadašnja ikonografska analiza tih vrijednosnih kasnogotičkih fresaka, upućuje na zaključak da su one mogle nastati krajem 14. ili u prvoj polovini 15. stoljeća. Buduća cjelovita "otvaranja" zidnih slika u kapeli sv. Jelene, zasigurno će pomoći pri njihovoj valorizaciji, analizi stila, i možda će

nešto više reći o vremenu njihova postanka, majstorima i donatorima. Istraživanja građevinskih faza i zidnih slika u kapeli nastavit će se ove godine, naravno, ako će se završiti sadašnje ratno stanje.

Samostan sv. Jelene u Šenkovcu bio je, u svojoj dugoj povijesti, jedan od najvčei i najbogatijih pavlinskih samostana u Hrvatskoj, ali nijedan nije toliko puta bio rušen, obnavljan i ponovo građen. Njegov jedini ostatak je svetište nekadašnje crkve — danas kapela sv. Jelene, koja nam je otkrila svoju višestoljetnu tajnu — zidove prekrivene veličanstvenim freskama.

LITERATURA I IZVORI:

1. Ljubo Karaman: O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji; Historijski zbornik, Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb, 1950.
2. Anđela Horvat: Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju; Konzervatorski zavod, Zagreb, 1956.
3. Kulura pavlina u Hrvatskoj: katalog MUO; Globus, Zagreb, 1989.
4. Emilij Laszowski: Zrinski mauzolej u sv. Jeleni kod Čakovca; Hrvatsko kolo, sv. IX., Matica Hrvatska, Zagreb, 1928.
5. Ivan Srša i Drago Miletić: Šenkovec — kapela sv. Jelene; Restauratorski zavod Hrvatske, Zagreb, 1991.